

บทที่ 6

บทสรุป:

ชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ทศวรรษที่ 2460

กับวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองสมัยใหม่และการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาวิเคราะห์ชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2427-2488 ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการรับรู้และมโนทัศน์เรื่องเวลากลางคืน การพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพและสาธารณูปโภคพื้นฐานของเมืองกรุงเทพฯ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการบริโภคนิยมของนครกรุงเทพฯ ปฏิสัมพันธ์ของมิติทางสังคมทั้งหมดนี้อยู่ในเงื่อนไขทางเวลาหรือกรอบความคิดของสภาวะสมัยใหม่และแนวคิดเรื่องเวลาและพื้นที่กลางคืนในโลกสมัยใหม่ตั้งแต่กลางรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา แม้ว่าเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ได้เริ่มต้นศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2427 อันเป็นปีที่ชนชั้นนำสยามนำไฟฟ้าซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสู่เมืองกรุงเทพฯ แต่ทว่าไฟฟ้ายังไม่ได้ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ในยามค่ำคืนของนครกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ไฟฟ้าเป็นเพียงแค่ปัจจัยหนึ่งเท่านั้น ความสำคัญในช่วงเวลาการศึกษาจึงพิจารณาในระดับภาพรวมคือตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420 เป็นต้นมา และเนื้อหาส่วนใหญ่ได้อุทิศให้กับการเปลี่ยนแปลงชีวิตยามค่ำคืนในช่วงทศวรรษที่ 2460 เพราะในทศวรรษนี้มีเหตุปัจจัยหลายประการที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงชีวิตยามค่ำคืนของนครกรุงเทพฯ ที่ก้าวไปสู่การมีวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองสมัยใหม่และส่งผลให้เมืองกรุงเทพฯ เริ่มกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนอันเป็นสาระสำคัญของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเสนอว่าชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ได้แสดงออกถึงวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองสมัยใหม่และเมืองกรุงเทพฯ เริ่มกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนในทศวรรษที่ 2460 ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่เปิดพื้นที่และมุมมองใหม่ให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมไทยและประวัติศาสตร์เมือง สำหรับการมีวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองสมัยใหม่ของนครกรุงเทพฯ คงไม่มีข้อกังขาใดๆ เพราะนักวิชาการประวัติศาสตร์และงานประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ต่างเห็นพ้องต้องกันว่านครกรุงเทพฯ ได้มีวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองใหม่มาตั้งแต่สมัยพัฒนาประเทศภายใต้กระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่ได้เริ่มปรากฏความเป็นสมัยใหม่ในด้านต่างๆ ทั้งโครงสร้างทางกายภาพเมือง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ฯลฯ และการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมผ่านชีวิตยามค่ำคืนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็ช่วยตอกย้ำข้อเท็จจริงนี้อีกกรณีหนึ่ง

แต่ประเด็นที่น่าสนใจคือการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460 ที่ดูเหมือนว่าเป็นการทำทลายของค้ำความรู้อุดมและความเข้าใจเดิมของสังคมที่ส่วนใหญ่ตระหนักว่า

กรุงเทพฯ เริ่มกลายเป็นเมืองกลางคืนพร้อมๆ กับการมีวิถีชีวิตยามค่ำคืนแบบใหม่ที่เรียกว่า nightlife ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมอเมริกันในยุคสงครามเย็นและสงครามเวียดนาม ความเข้าใจเช่นนี้เป็นการละเลยพลวัตและบริบททางประวัติศาสตร์สังคมไทย ด้วยการใช้นวัตกรรมและวิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อเสาะหาเงื่อนไขปมสำคัญที่สัมพันธ์และมีผลต่อการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460 พบว่าทำให้ได้ทราบถึงกำเนิดและที่มาอันเป็นรากฐานที่แท้จริงและบริบททางสังคมอันเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ

กำเนิดของเมืองกลางคืนในโลกสมัยใหม่ที่เป็นเมืองที่มีสีสันมีชีวิตชีวาจากความเคลื่อนไหวของคนในเมืองที่ออกมาทำกิจกรรมยามค่ำคืนนอกบ้านกันมากขึ้นเกิดขึ้นพร้อมกับการเกิดเมืองสมัยใหม่ในระยะเปลี่ยนผ่านระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 อันเป็นผลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม เช่น เมืองหลวงของประเทศในยุโรปตะวันตกอย่างลอนดอน ปารีส และเบอร์ลิน ในขณะที่กำเนิดของเมืองกลางคืนและเมืองสมัยใหม่ของกรุงเทพฯ เกิดขึ้นภายใต้บริบทของยุคอาณานิคมและการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงยกความสำคัญให้กับปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ

กรอบความคิดของนักวิชาการตะวันตกที่ได้วิเคราะห์เหตุปัจจัยที่เอื้อต่อการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนในยุโรปตะวันตกในยุคสมัยใหม่อาจสรุปได้ดังนี้คือ ประการแรก การขยายตัวของลัทธิเหตุผลนิยมทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Rationalism) ในยุคภูมิธรรม (Enlightenment) ที่ทำให้ความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถาไสยศาสตร์ ดวงวิญญาณ ผีสาง แม่มด และปีศาจในเวลากลางคืนคลาญความน่าเชื่อถือลง เวลากลางคืนจึงไม่ใช่ช่วงเวลาที่น่าหวาดกลัวและอันตรายอีกต่อไป ประการที่สอง การปฏิวัติอุตสาหกรรมผนวกกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทำให้ช่วงเวลากลางคืนเป็นช่วงเวลาแห่งการแสวงหาผลประโยชน์และกำไร คนส่วนใหญ่จึงใช้ช่วงเวลากลางคืนไปกับการประอาชีพรหรือการผลิต ประการที่สาม การเพิ่มขึ้นทั้งด้านจำนวนและความมั่งคั่งของชนชั้นกลางในเมืองที่เป็นกลุ่มคนสำคัญต่อการพัฒนาวิถีชีวิตในเมืองสมัยใหม่ ประการที่สี่ การจัดการพื้นที่ในเมืองเพื่อตอบรับการขยายตัวของเศรษฐกิจการค้าโดยเฉพาะการรื้อกำแพงเมืองและป้อมปราการและการพัฒนาถนนหนทาง ประการที่ห้า การทวีจำนวนของสถานที่และกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืน เช่น สวนสนุก งานเลี้ยง โรงละคร โรงภาพยนตร์ ฯลฯ ประการที่หก การเพิ่มขึ้นของปัญหาสาธารณสุขอย่างอาชญากรรมและความรุนแรงจากความไม่มีระเบียบของเมืองกลางคืน จนนำมาสู่หนทางแก้ไขในประการที่เจ็ดคือ การพัฒนาแสงไฟที่ให้ทั้งความสว่างไสวและความปลอดภัยในยามค่ำคืน รวมถึงประการที่แปด การจัดการระบบตำรวจเพื่อดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของเมืองในยามค่ำคืน และประการสุดท้าย ลักษณะของการนอนที่เวลานอนไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะช่วงเวลากลางคืนเท่านั้น เนื่องจากเริ่มไม่มีรอยต่อระหว่างช่วงเวลากลางวันกับกลางคืน เวลา

กลางคืนจึงอาจถูกใช้ทำกิจกรรมทั้งการทำงานและการพักผ่อนหย่อนใจอื่นๆ แทนการนอนหลับพักผ่อน¹

เมื่อนำมาเทียบเคียงประยุกต์เข้ากับการพิจารณาสาเหตุของการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ พบว่ามีความสอดคล้องกับเหตุปัจจัยที่ทำให้เมืองในยุโรปกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การเกิดขึ้นของชนชั้นกลาง การจัดการพื้นที่ในเมือง การขยายตัวของสถานที่และกิจการการพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืน การเพิ่มขึ้นของอาชญากรรมและความรุนแรง การพัฒนาแสงไฟ การปรับปรุงระบบตำรวจ และชั่วโมงการเข้านอนและการทำกิจกรรมในบ้านที่ยาวนานขึ้น แต่อย่างไรก็ตามยังมีปัจจัยอื่นๆ อีกที่ไม่ได้อยู่ในกรอบการวิเคราะห์ของนักวิชาการตะวันตก เช่น ประเด็นเรื่องการแต่งกาย อาชีพ และเพศ เป็นต้น ปัจจัยทั้งหมดนี้ได้ถูกนำเสนอไว้ในแต่ละบทของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ที่แบ่งเป็นสี่แก่นเรื่องที่ดำเนินเคียงกันไปในลักษณะคู่ขนาน แต่มุ่งตอบคำถามเดียวกันคือการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460 ได้แก่ การรับรู้และมโนทัศน์เรื่องเวลากลางคืน ภูมิทัศน์เมืองยามค่ำคืน วิถีชีวิตของผู้คนในยามค่ำคืน และการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ

ในประเด็นแรก การรับรู้และมโนทัศน์ต่อช่วงเวลากลางคืน กล่าวคือ รากเหง้าแห่งการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของสังคมสยามในโลกสมัยใหม่เริ่มมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนทำให้มีแนวคิดใหม่ๆ ที่ใช้อธิบายกรอบความคิดและความเชื่อทางเวลาแบบใหม่ในทางวิทยาศาสตร์ สำหรับเวลาในระดับชีวิตประจำวันอย่างกลางวันกับกลางคืนก็มิได้เป็นข้อยกเว้นความเป็นสมัยใหม่ของความคิดทางเวลานี้ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงการรับรู้และมโนทัศน์ตลอดจนความเชื่อเกี่ยวกับช่วงเวลากลางคืนในสังคมกรุงเทพฯ ว่า ช่วงเวลากลางคืนไม่ใช่ช่วงเวลาที่น่าหวาดกลัวและชั่วร้ายที่มีภัยอันตรายอีกต่อไป แต่เป็นขอบเขตของเวลาและพื้นที่ที่พร้อมแห่งโอกาสและการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อผลผลิตและผลกำไรในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตามกระบวนการ The Colonization of the Night โดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นมา ดังจะเห็นว่ามีการทำงานในยามค่ำคืนในโรงสีข้าว โรงเลื่อยจักร และโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กและขนาดกลางหลายแห่ง จนค่อยๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งด้านคนงานและชั่วโมงการทำงานในทศวรรษที่ 2480 กระบวนการ The Colonization of the Night ยังครอบคลุมไปถึงชั่วโมงการพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนที่ขยายกว้างออกไปจนตีมากขึ้นทั้งกิจการการพักผ่อนหย่อนใจในบ้านและนอกบ้าน สังเกตได้จากตารางเวลาการเลิกกิจกรรมความบันเทิงยามค่ำคืนของมหรสพต่างๆ อย่างโรงภาพยนตร์ ลิเก และงิ้ว ฯลฯ และพื้นที่รองรับกิจการการพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืน เช่น สถานกินดื่มสาธารณะและสถานเรีงรมย์ที่ปิดกิจการตีขึ้น เหลือแล้วไม่ต่ำกว่าเที่ยงคืน และ

¹ A. Roger Ekirch, *At Day's Close: A History of Nighttime*, pp. 324-339.

รายการวิทูที่เป็ความบันเทงในบ้ำนขามค้ำคินค้ได้ขยเวลาออกอากาศขวออกไปเช่นกัน การเปลี่ยแปลงการรับรู้และมโนทัศน์เรื่องเวลากลางคินที่สำคัญในทศวรรษที่ 2460 อีกประการหนึ่งคือการเรัเริ่มต้นนับวันใหม่ในเวลากลางคินตั้งแต่เที่ยงคินเป็ต้นไปในปี พ.ศ. 2460 เพื่อให้สอดคล้องกับระบบเวลาตามมาตรฐานสากลและเพื่อความสะดวกต่อการปฏิบัติกรงานราชการและการติดต่อก้ำขยทำให้การรับรู้เวลาของคนกรุงเทฯ เป็แบบสังคมเมืองสมัยใหม่ ทั้งการรับรู้เวลาแบบใหม่และการเข้าไปใช้ช่วงเวลาและพื้นที่พรมแดนของกลางคินมากขึ้นแสดงให้เห็ความเคลือ่นไหวของผู้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ในขามค้ำคินทั้งภายในบ้านและนอกบ้านมากขึ้นกว่าเดิม จึงมีส่วนทำให้เมืองกรุงเทฯ เรักลายเป็นเมืองกลางคินในทศวรรษที่ 2460

ประเด็นที่สอง ด้านภูมิทัศน์เมืองกรุงเทฯ ในขามค้ำคิน ได้แก่ การพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพของเมืองและสาธารณูปโภคพื้นฐานคือไฟฟ้าตั้งแต่กลางรัชกาลที่ 5 ในทศวรรษที่ 2420 เป็ต้นมา ทำให้เห็ว่าเมืองกรุงเทฯ ได้เรัเคลือ่นจากสังคมน้ำไปสู่สังคมบกที่มีถนนหนทางเป็เส้นทางคมนาคมหลัก ซึ่งเป็คุณสมบัติแรกของการเป็เมืองสมัยใหม่ การจัดการและพัฒนาพื้นที่เมืองกรุงเทฯ ยังรวมไปถึงการรื้อกำแพงและป้อมปราการของเมืองที่เป็สิ่งระเกะระกะกีดขวางเส้นทางสัญจรและการเติบโตเป็เมืองการค้าที่สืบเนื่องมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าในระบบทุนนิยม นอกจากนี้ได้มีการพัฒนาแสงไฟในเมืองจากเครื่องตามประทีปในยุคจาริตไปสู่ไฟฟ้า ไฟฟ้าได้รับการติดตั้งเป็ครั้งแรกในพระบรมมหาราชวังในปี พ.ศ. 2427 และได้เรัแจกจ่ายไปสู่พื้นที่สาธารณะอื่นๆ ของเมืองในทศวรรษที่ 2430 ครั้นถึงทศวรรษที่ 2460 กรุงเทฯ ก็มีโรงไฟฟ้าถึงสองโรงที่ให้ความสว่างแก่เมืองทั้งด้านเหนือและด้านใต้ แสงไฟฟ้าทำให้เห็เส้นแสดงรูปร่างของเมืองขามค้ำคินที่ขยตัวไปตามการติดตั้งไฟฟ้าในพื้นที่ต่างๆ กล่าวคือ จากเดิมที่พื้นที่ความสว่างเมืองกรุงเทฯ มีอยู่เฉพาะในพระบรมมหาราชวังและบริเวณใกล้เคียงได้ขยไปสู่ที่อยู่อาศัยและย่านกลางคินของเมือง แต่จากการศึกษาพบว่าไฟฟ้ก็ยังไม่ได้มีบทบาทต่อการเปลี่ยแปลงภูมิทัศน์เมืองกรุงเทฯ ในขามค้ำคินอย่างชัดเจน ครั้นถึงทศวรรษที่ 2460 ได้เกิดย่านกลางคินของเมืองในหลายพื้นที่ ที่สำคัญคือย่านสำเพ็งและเขาวราช ย่านราชวงศ์ และย่านบางรัก อันเป็พื้นที่ที่มีสถานที่รองรับกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจในขามค้ำคินเกิดขึ้นจำนวนมาก เช่น โรงโสภณิ โฮเต็ล ภัตตาคาร สถานกนดิมสาธารณะ และสถานเรัรมย์ ให้คนกรุงเทฯ ได้เข้าไปใช้บริการหาความสำราญในขามค้ำคิน จนกล่าวได้ว่าตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 เป็ต้นมา เมืองกรุงเทฯ เรัปรากฏลักษณะของการเป็เมืองกลางคินทางกายภาพ

ประเด็นที่สาม สำหรัวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนกรุงเทฯ ในขามค้ำคินตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 พบว่ามีหลักฐานที่แสดงให้เห็การใช้ชีวิตขามค้ำคินทั้งภายในบ้านและนอกบ้านหลากหลายมากขึ้น โดยมีที่มาจากการบริบททางสังคม ณ ขณะนั้น นั่นก็คือ ประการแรก การเปลี่ยแปลงแนวคิดเรื่องเวลาและพื้นที่ในโลกสมัยใหม่ ได้แก่ มีการแบ่งเวลาทำงานและเวลาว่างออกจากกัน เมื่อสิ้นสุดตารางทำงานในตอนเย็นก็เป็ช่วงเวลาของการพักผ่อนหย่อนใจ และมี

สำนึกในการแบ่งแยกพื้นที่ส่วนตัวออกจากพื้นที่สาธารณะจนเกิดเป็นกิจกรรมที่เป็นส่วนตัวในบ้าน และกิจกรรมที่เป็นสาธารณะในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมือง ประการที่สองคือ ความหลากหลายของกลุ่มคนในเมืองและการเกิดขึ้นของชนชั้นกลางที่เป็นชาวเมืองรุ่นใหม่ที่มีบทบาทในการลงทุนในธุรกิจยามค่ำคืนและเป็นผู้สร้างสรรค์วัฒนธรรมการใช้ชีวิตยามค่ำคืน เช่น การสร้างและการชมภาพยนตร์ เป็นต้น ประการที่สาม ความแพร่หลายของวัฒนธรรมสมัยนิยมอย่างรถยนต์ ภาพยนตร์ และวิทยุ ประการที่สี่ อิทธิพลจากชีวิตทางสังคมของโลกในทศวรรษที่ 2460 ที่ร่วมสมัยกับทศวรรษที่ 1920 ในยุคคนตรีแจ๊ส ที่เห็นได้ชัดคือวิถีชีวิตของหนุ่มสาวสมัยใหม่ในกรุงเทพฯ ที่ออกไปเที่ยวเตร่เข้าสมาคมในยามค่ำคืน มีทั้งกินดื่มและเดินร่าเป็นต้น บริบททางสังคมเหล่านี้ช่วยให้วิถีชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ มีกิจกรรมทั้งภายในบ้านและนอกบ้านหลากหลายมากขึ้น สำหรับกิจกรรมนอกบ้านสังเกตได้จากการที่จำนวนของสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนของโลกสมัยใหม่ ได้แก่ โรงมหรสพและโรงภาพยนตร์ สถานกินดื่มสาธารณะและสถานเริงรมย์ เช่น ร้านอาหาร เบียร์ฮอลล์ และโรงเดินร่า เป็นต้น และสวนสาธารณะที่สวนลุมพินี ส่วนกิจกรรมยามค่ำคืนในบ้านนอกจากการนอนแล้ว ได้แก่ การพบปะเครือญาติ การเล่นพนัน การอ่านหนังสือ การชมภาพยนตร์ และการฟังวิทยุ กิจกรรมยามค่ำคืนที่มีมากมายและหลากหลายตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 นี้ ทำให้เห็นความเคลื่อนไหวของผู้คนที่ออกมาทำกิจกรรมต่างๆ ในยามค่ำคืนมากขึ้น จนทำให้กรุงเทพฯ เริ่มกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืน

ประเด็นสุดท้าย คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ ในประเด็นต่างๆ ประกอบด้วย การแต่งกาย อาชีพ ชนชั้น เพศ วัฒนธรรมการกิน ค่านิยมของสังคม และความมั่นคงปลอดภัยในยามค่ำคืน ในแต่ละประเด็นได้สะท้อนให้เห็นการแปรสภาพไปเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460 ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ คนกรุงเทพฯ โดยเฉพาะคนชั้นสูงกับคนชั้นกลางเริ่มมีชุดเครื่องแต่งกายยามค่ำคืนที่มีสีสันและได้ใส่ออกไปปรากฏตัวนอกบ้านในยามค่ำคืนมากขึ้น ทำให้เมืองยามค่ำคืนดูมีสีสันไปตามสีของชุดเครื่องแต่งกายเมื่อต้องกับแสงของดวงไฟ ในขณะที่สามัญชนส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพในยามค่ำคืนก็เริ่มมีอาชีพกลางคืนใหม่ๆ ที่สื่อให้เห็นถึงความเป็นเมืองกลางคืนคือ อาชีพที่ให้ความบันเทิงทางกามารมณ์ที่ในทศวรรษที่ 2460 นี้ไม่ได้มีเพียงแค่โสเภณีเท่านั้น แต่ยังมีหญิงบริการ หญิงนั่งคุยกับแขก หมอนวด หญิงคู่เดินร่า และนักเดินระบำบนเวทีอีกด้วย ในเรื่องชนชั้นพบว่ามีการปะทะกันทางวัฒนธรรมระหว่างชนชั้นต่างๆ ในพื้นที่เมืองยามค่ำคืนมากขึ้น เนื่องจากมีคนกรุงเทพฯ หลากหลายชนชั้นเข้าไปใช้พื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองร่วมกันเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ถนนกับโรงภาพยนตร์ ตลอดจนการเปิดกว้างทางความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงที่ผู้หญิงเริ่มมีสิทธิ์เข้าไปใช้พื้นที่เมืองยามค่ำคืนร่วมกับผู้ชายได้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 และสำหรับคนเพศเดียวกันได้เข้าไปใช้ช่วงเวลาและพื้นที่กลางคืนเพื่อแสดงตัวตนและอัตลักษณ์ของกลุ่ม ฉะนั้น เมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืนตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 จึงมีความหลากหลายทางเพศ นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการกินอาหารค่านอก

บ้านและได้เกิดความนิยมจนทำให้เห็นความเคลื่อนไหวของคนกรุงเทพฯ ในพื้นที่เมืองยามค่ำคีนมากขึ้น

การออกมาใช้ชีวิตยามค่ำคีนนอกบ้านของคนกรุงเทพฯ ที่มีมากขึ้นเช่นนี้ย่อมนำมาสู่ข้อโต้แย้ง คำวิพากษ์วิจารณ์ต่อปัญหาเรื่องค่านิยมและศีลธรรมของเมืองยามค่ำคีน ดังที่ โจอาคิม ชลอร์ ได้เสนอไว้ว่าการเพิ่มขึ้นของปัญหาศีลธรรมของเมืองในลอนดอน ปารีส และเบอร์ลิน เป็นปัจจัยหนึ่งของการกลายเป็นเมืองกลางคืน² จากการศึกษาเรื่องค่านิยมต่อการเที่ยวกลางคืนของคนกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460 พบว่าการเที่ยวกลางคืนเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาของสังคม โดยเฉพาะการเที่ยวตามสถานบันเทิงเรียมย์ของเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง โสเภณีในยามค่ำคีนยังนำไปสู่ปัญหาความหมิ่นเหม่ต่อศีลธรรม และประเด็นสุดท้ายคือเรื่องความมั่นคงปลอดภัยในยามค่ำคีนพบว่าในทศวรรษที่ 2460 ภัยสำคัญในยามค่ำคีนคืออาชญากรรมและความรุนแรง รัฐได้เข้ามาจัดการกับปัญหานี้ด้วยสองวิธีหลัก ได้แก่ การติดตั้งไฟฟ้า ในแง่ไฟฟ้างี้เป็นที่มาของความปลอดภัย โดยเฉพาะในพื้นที่สาธารณะกลางคืนของเมืองกรุงเทพฯ อย่างถนนหนทางและตรอกซอยชอยอันเป็นที่มืดและที่กำบังให้กับพวกมิจฉาชีพและโจรผู้ร้าย ไฟฟ้างี้มีหน้าที่เสมือนตำรวจตรวจพื้นที่ยามค่ำคีนแทนรัฐ จากหลักฐานในหนังสือพิมพ์จะเห็นได้ว่ามีการเรียกร้องเสนอความเห็นให้รัฐติดตั้งไฟฟ้าในพื้นที่อันตรายของเมือง เช่น ท้องที่วอร์ดที่มีนักเลงคนพาลและโจรผู้ร้ายชุกชุม เป็นต้น นำสังเกตว่าไฟฟ้าได้ให้ผลสองประการต่อการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ คือการพัฒนาแสงไฟและการรักษาความปลอดภัยในพื้นที่เมืองกลางคืน และวิธีการของรัฐอีกวิธีหนึ่งคือการจัดการและปรับปรุงกิจการตำรวจให้เป็นแบบสมัยใหม่อย่างตะวันตกนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ด้วยการจัดตั้งกอง โปลิศ จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ในทศวรรษที่ 2430 มีการปฏิรูปกิจการตำรวจด้วยการรวมกอง โปลิศเข้ากับกองตระเวนไม่ให้ดำเนินงานซ้ำซ้อนกัน การดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในเมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคีนจึงมีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าเดิม อย่างน้อยที่สุดผลของการมีตำรวจหรือคนตระเวนก็ทำให้คนกรุงเทพฯ สามารถดำเนินชีวิตและกิจกรรมในยามค่ำคีนไปได้ด้วยความปลอดภัยมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ ในประเด็นต่างๆ เหล่านี้จึงมีส่วนช่วยทำให้กรุงเทพฯ เริ่มกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนในทศวรรษที่ 2460

โดยภาพรวมแล้ว เหตุปัจจัยทั้งหมดที่ทำให้กรุงเทพฯ กลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนในทศวรรษที่ 2460 ล้วนได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมตะวันตกจากยุโรปและสหรัฐอเมริกาในยุคอาณานิคมและยุคคนตรีแฉัสในทศวรรษที่ 1920 ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าวัฒนธรรมอเมริกันมีบทบาทร่วมกับวัฒนธรรมยุโรปต่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตยามค่ำคีนของคนกรุงเทพฯ มาตั้งแต่ทศวรรษที่

² Joachim Schlör, *Nights in the Big City: Paris, Berlin, London, 1840-1930*, pp. 47-49.

2460 แล้ว แม้ว่ายังไม่ถึงกับมีอิทธิพลอย่างมหาศาลเฉกเช่นทศวรรษที่ 2500 ก็ตาม และหากพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์เปรียบเทียบแล้ว การเริ่มกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2460 ก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเมืองกลางคืนอื่นๆ ในเอเชียที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกในยุคคนตรีเจ็ส เช่น เชียงไฮ้ และฮ่องกง ที่เป็นเมืองท่าและเป็นที่ยอมรับของชาวต่างชาติ

ความเปลี่ยนแปลงเป็นวิถีชีวิตยามค่ำคืนแบบสังคมเมืองสมัยใหม่และการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ สะท้อนภาพออกมาจากนวนิยายเรื่อง มิตรภาพ (2477) ของ ยศ วัชรเสถียร ในทศวรรษที่ 2470 ว่า

...พระมหานครหลวงได้เจริญแล้วในอารยธรรมแผนใหม่ และทั้งชาวพระนครหลวงก็ได้เจริญแล้วในอารยธรรมแผนใหม่เช่นเดียวกัน พระมหานครหลวงมีถนนหนทางที่หรูหรา... ชาวพระนครหลวงเฉลียวฉลาดมีความรู้แม้กรรมกรก็มีความรู้ดีกว่าชาวนาซึ่งเป็นชาวชนบทบ้านนอก มีไหวพริบและเล่ห์เหลี่ยมในการพูดการจาเก่งกว่า ส่วนความเป็นอยู่เล่ายามไปไหนมาไหนก็ขึ้นรถขึ้นรา ที่รุ่มรวยมากก็รถยนต์ของตนเอง รวยน้อยลงมาหน่อยก็ด้วยรถยนต์เช่นกัน น้อยลงมาอีกก็ด้วยรถลากหรือรถราง... การแต่งเนื้อแต่งตัวก็หรูหรางดงาม การกินอยู่ที่ฟุ่มเฟือย การเที่ยวเตร่หย่อนนอกหย่อนใจก็ด้วยเครื่องอันเป็นสิ่งซึ่งสำแดงถึงอารยธรรมแผนใหม่ เป็นต้นว่า หนึ่งพูดได้ ห้อยร่อนห้อยเข็นอันมีเบียร์เข็นเจ็บ สถานลีลาศอันอุดมสมบูรณ์ด้วยรูปสกลีนเสียง ยังมีอีกมากมายหลายอย่างซึ่งล้วนแต่เป็นพูดของธิดามารทั้งสามคือ ตัณฑหา รากา และอรดี... แต่ถ้าเรานำเอาชาวเมืองหลวงไปเทียบกับชาวชนบทหรือที่เรียกกันว่าชาวบ้านนอกจะต่างกันหน้ามือกับหลังมือ หรือสีขาวกับสีดำ เลยทีเดียว...³

ด้วยเหตุผลทั้งหมดทั้งหมดดังกล่าว วิชานิพนธ์ฉบับนี้จึงเสนอว่าวิถีชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ได้แสดงออกถึงวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองสมัยใหม่และเมืองกรุงเทพฯ ได้เริ่มกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นมา ก่อนพัฒนาการของเมืองกลางคืนจะสะดุดลงจากภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง อย่างไรก็ตามข้อเสนอนี้หรืออันที่จริงคือข้อสรุปเช่นนี้อาจฟังดูหยาบกระด้างไม่คมคายนัก แต่ก็เป็นหลักหมายเบื้องต้นต่อการศึกษาวិพากษ์ประวัติศาสตร์สังคมของชีวิตยามค่ำคืนในเมืองกรุงเทพฯ ต่อไป

³ ยศ วัชรเสถียร, มิตรภาพ (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2477), หน้า 171-173. อ้างใน เอมอร นิรัฐราช, ทศวรรษทางสังคมในนวนิยายไทยสมัยรัชกาลที่ 7 (กรุงเทพฯ: ดันอ้อ แกรมมี่, 2539), หน้า 108.